

Het determineren van zelfdeterminatie:

Scriptie over het recht op zelfdeterminatie

Bachelorscriptie Politicologie

Naam: Rick Veenboer

Studentnummer: 0839000

Vak: BA Project Deel II

Docent: Dr. Mr. R.J.G. Claassen

Datum: 18-06-2012

Aantal woorden: 7586

Inhoudsopgave

1. Introductie	3
1.1 Hoofdvraag	3
1.2 Inleiding	3
1.3 Conceptualisering	3
2. Theorie	4
2.1 Theoretisch kader	4
2.2 Primary Right Theories	5
2.3 Remedial Right Only Theories	7
3. Analyse	9
3.1 Debat	9
3.2 Locke 2.0	12
3.3 Implicaties	15
3.4 Theorie in de praktijk	17
4. Conclusie	18
4.1 Conclusie	18
4.2 Discussie	19
5. Literatuurlijst	20

1. Introductie

1.1 Hoofdvraag

Hebben volken recht op zelfdeterminatie?

1.2 Inleiding

“The phrase is simply loaded with dynamite. It will raise hopes that can never be realized. It will, I fear, cost thousands of lives. In the end it is bound to be discredited, to be called the dream of an idealist...” (Lansing 1921, 57).

Deze woorden werden uitgesproken door Robert Lansing, een van de onderhandelaars bij het vredesverdrag van Versailles, en gaan in op de wens van president Wilson om het recht op zelfdeterminatie toegankelijk te maken voor alle volkeren. 39 jaar nadat Lansing zijn zorgen uitte, nam de VN resolutie 1514 aan, waarin Wilsons wil min of meer bewaarheid werd: het recht op zelfdeterminatie voor volkeren werd erkend (Verenigde Naties 1960). Deze officiële erkenning van het recht op zelfdeterminatie voor volkeren blijkt echter lang niet voldoende om uitsluitel te geven over de schaal waarop dit recht kan worden uitgeoefend. Juristen zijn het er niet over eens in welke gevallen er wel en in welke gevallen er geen sprake is van een recht op zelfdeterminatie (Hannum 1996, 27-29). Ook op moreel vlak roept deze kwestie een hoop vragen op. Wat is rechtvaardig in deze? Wat weegt zwaarder: het belang van staten of van volken? Wanneer ben je een volk? Waarop is het recht op zelfdeterminatie gebaseerd? Omdat dit thema zoveel vragen oproept, is er ook veel over geschreven. De discussie op moreel gebied heeft zich toegespitst op twee hoofdstromingen, waarin twee groepen auteurs elkaar bestrijden. Deze scriptie zal beide stromingen uitgebreid analyseren, de kernpunten uit deze discussie destilleren en vervolgens een nieuwe theorie poneren.

1.3 Conceptualisering

Om dit te doen moet er eerst conceptuele duidelijkheid gecreëerd worden. Het is van belang dat ik onder het recht op zelfdeterminatie, het recht in meest extreme vorm versta: het recht van een volk om zich af te scheiden en een eigen staat op te richten, ook wel secessie genoemd. De keuze voor de extreme variant is een logische, dan omvat het immers ook alle mildere vormen van zelfdeterminatie zoals federalisme en wordt de discussie dus als geheel behandeld. Daarnaast moet er worden uiteengezet wat er onder de definitie van volk moet worden verstaan.

Als het gaat om de vraag of er iets bestaat als een recht op zelfdeterminatie voor volkeren, is het van belang om te definiëren wat een volk is. Deze definitie is echter

problematisch en vaak ook moeilijk te onderscheiden van de term natie. Bij Rousseau gaat de natie aan het volk vooraf (Canivez 2004, 396). Deze natuurlijke gemeenschappen ontstaan toevalligerwijs. Ze zijn ontstaan door verschijnselen als aardbevingen, overstromingen, rivieren en dergelijke en hebben geleid tot de ontwikkeling van dorpen, taal, cultuur enzovoorts. Bij Rousseau verwordt een natie tot een volk op het moment dat zij het hypothetische sociaal contract aangaat. Kerngedachte hierbij is dat een bevolking bij elkaar komt om, uit veiligheidsoverwegingen, een gemeenschappelijke staat op te richten die een ieder beschermt (Canivez 2004, 396-399). Het is in die zin niet zo verwonderlijk dat een natie ook vaak genoemd wordt als de actor die recht heeft op zelfdeterminatie. Immers als naties volkeren creëren, dan zijn het in feite naties die recht hebben op zelfdeterminatie. Volk en natie lijken in die zin twee zijden van dezelfde munt.

Het begrip natie is echter minstens even problematisch als het begrip volk. Want aan welke voorwaarden moet een groep mensen voldoen om te worden gekenmerkt als een natie? Eigenschappen zoals cultuur, gemeenschappelijke geschiedenis, taal, een gemeenschappelijk territorium of etniciteit worden vaak genoemd. Maar zoals Morris aankaart, er lijkt geen consensus gevonden te kunnen worden over welke criteria wel en niet meegenomen moeten worden in het definiëren van een natie (1998, 232-234). Een oplossing is om te kijken naar de subjectieve beleving ervan. Als groepen zichzelf identificeren als naties en onder die noemer streven naar zelfdeterminatie, dan is dat voldoende (Moore 1997, 906; Philpott 1995, 365).

Omdat deze discussie in principe voldoende stof voor een gehele scriptie oplevert, kies ik er na deze korte beschouwing voor om de subjectieve definitie als assumptie te nemen. Omdat objectieve criteria moeilijk vast te stellen zijn, lijkt dat voorlopig de beste oplossing. Daarbij ligt de focus van dit onderzoek daar om in eerste aanleg vast te stellen of er een recht op zelfdeterminatie is of niet.

2. Theorie

2.1 Theoretisch kader

In de literatuur zijn er grofweg twee uitgangspunten te vinden als het gaat over het recht op zelfdeterminatie: de *Primary Right Theories* (PRT) en de *Remedial Right Only Theories* (RROT). Een kanttekening bij het opdelen van de literatuur over dit thema in twee stromingen, is dat het onderscheid tussen de stromingen is opgetekend door Buchanan, een uitgesproken aanhanger en zelfs hoofdauteur van de tweede stroming (Buchanan 1997, 34). Echter, ondanks dat de opdeling subjectief is, acht ik deze toch bruikbaar omdat het wel een kernpunt in de discussie over zelfdeterminatie naar voren brengt. Het twistpunt is namelijk de

vraag of groepen (zij het volkeren, naties of elke andere willekeurige groep) een onvervreemdbaar recht op zelfdeterminatie kunnen hebben of dat dit recht altijd contextueel is. Om dit onderscheid helder te krijgen zullen beide kanten van de discussie belicht worden.

2.2 Primary Right Theories

Ten grondslag aan de meeste PRT liggen veelal twee basisprincipes: de legitimering van de staat door middel van *consent* en het democratiebeginsel. Om met het eerste te beginnen, de assumptie dat de staat gebaseerd is op *consent* (instemming) van de burger is inmiddels klassiek gedachtegoed binnen de politieke filosofie. Deze theorie is onder meer gepropageerd door denkers als Rousseau en Locke. In hun zoektocht om de staat te kunnen legitimeren, waarom deze regels mag opleggen aan en een beroep mag doen op burgers, werd *consent* als antwoord gevonden. Het idee is dat de staat wordt opgericht door de burgers om haar te beschermen tegen de kwalen van de hypothetische natuurstaat. In de natuurstaat leeft de mens in vrijheid en bestaat er geen overheid. Als gevolg daarvan zijn er geen wetten en is er ook geen rechtsprekende macht die bij eventuele conflicten ingrijpt en oordeelt. Het bestaan in deze natuurstaat is dan ook een zeer onzekere; eigendom kan op elk moment van een persoon ontvreemd worden en er is geen externe bescherming tegen eventueel fysiek geweld van anderen. Om deze bestaansonzekerheid op te lossen heeft de mens er mee ingestemd (*consent*) om een staat op te richten die in het algemeen belang de vrede en orde handhaaft (Locke 1988, 275-282; Rousseau 2003, 8-14).

Dit idee van *consent* wordt door verscheidene auteurs gebruikt om een (relatief) onbeperkt recht op zelfdeterminatie te bepleiten. Immers, als de staat is gebaseerd op het liberale principe van vrijheidsbeperking door middel van instemming, dan kan niets in lijn met het liberale gedachtegoed het individu verhinderen om zijn instemming weer in te trekken (Philpott 1995, 368). Zoals Philpott op scherpe wijze formuleert: “*Kant has told us that the state ought to be governed by the law of right, Rawls, by justice as fairness. But in which state ought people to live?*” (1995, 367). De keuze voor *consent* als basis van de staat impliceert dat de staat te allen tijde verlaten kan worden door individuen dan wel groepen. Als men kijkt naar het gros van de PRT, dan moet hier wel een kanttekening bij worden geplaatst. Zoals Wellman terecht opmerkt, durft bijna geen enkele auteur het aan om het recht op zelfdeterminatie onvoorwaardelijk te maken; er zijn praktisch geen theorieën die als volwaardige *consent* theorieën kunnen worden betiteld (Wellman 1995, 151-152). Bijna elke auteur stelt een aantal randvoorwaarden aan het recht op zelfdeterminatie. Hierbij gaat het vaak om zaken als levensvatbaarheid van de staat, rekening houden met de oorspronkelijke

staat of het waarborgen van mensenrechten (Beran 1987, 42; Gauthier 1994, 367; Glazer 2003; Nielsen 1993; Philpott 1995).

Naast *consent* nemen vrijwel alle PRT auteurs het democratiebeginsel als assumptie. In lijn met het liberale gedachtegoed dat de meesten propageren, gaan ze ervan uit dat een groep zich alleen kan afscheiden van een staat, als de meerderheid van die groep zich achter dit besluit schaart. Dit is van belang omdat het democratisch proces van een land danig verstoord wordt als het recht op zelfdeterminatie niet op democratische beginselen gebaseerd zou zijn. Als een groep tegen haar zin gedwongen wordt om in een staat te blijven, dan worden toekomstige beslissingen niet op waarlijk democratische basis genomen. Een deel van de bevolking erkent dan niet het democratisch proces waarin zij opgenomen is (Copp 1979, 84). Of de uitkomst van het democratisch proces, een nieuwe afgescheiden staat, ook democratisch moet zijn is een punt van discussie. Philpott is van mening dat dit inderdaad het geval moet zijn, Glazer is van mening dat dit niet zo hoeft te zijn (Glazer 2003, 373; Philpott 1995, 373-375).

Een laatste belangrijk onderscheid binnen de PRT is dat tussen associatieve en ascriptieve theorieën. Laatstgenoemde schrijven het democratisch recht op zelfdeterminatie alleen toe aan groepen met vastomlijnde kenmerken, in veel gevallen naties, terwijl de associatieve theorieën het recht op zelfdeterminatie aan elke willekeurige groep toekennen, zolang deze een meerderheid vormen binnen de eigen gemeenschap (Buchanan 1997, 38). Associatieve theorieën leggen daarmee meer nadruk op het *consent* argument. Omdat iedereen vrijwillig onderdeel uitmaakt van een staat, staat het iedereen vrij om ook weer uit deze staat te gaan en een nieuwe op te richten. Zoals Beran stelt is deze interpretatie van consent een absolute voorwaarde voor het waarmaken van de assumptie dat een staat is gevormd op basis van vrijwilligheid (1987, 42).

Ascriptieve theorieën leggen de nadruk op het belang van onafhankelijkheid voor naties. Het idee is dat naties belangrijk zijn voor de identiteit van individuen. Mensen ontlenen hun identiteit aan de groepen waar zij bij horen. Hieraan is ook een deel van hun eigenwaarde gekoppeld, dus hoe beter de groep het doet, des te beter gaat het met het individu dat onderdeel is van die groep (Miller 1995, 184-185). Omdat groepen beter voor hun eigen belangen kunnen opkomen in een eigen staat, dan in een staat waarin zij een minderheid vormen, is het streven naar zelfdeterminatie een logisch gevolg (Margalit and Raz 1990, 449-453; Nielsen 1993, 31-32). Als aanvulling hierop kan ook worden gesteld dat een natie vaak de cultuur van minderheden zal marginaliseren. Elke staat maakt een keuze voor een natie, door middel van educatie, taalkeuze voor overheidsapparaten (inclusief rechterlijke macht) en

dergelijke (Moore 1997, 904). Om het voortbestaan van een cultuur te kunnen garanderen en deze niet langzaam laten verdwijnen, kunnen deze groepen een beroep doen op het recht op zelfdeterminatie. Dit wordt door Walzer omschreven als het '*right to resist transformation*' en hij wijst hierbij op het lot van de indianen in Noord-Amerika en Maori die langzaam hun cultuur zien verwateren (Walzer 1992, 209-210). Ondanks dat bovenstaande auteurs in hun mening verschillen over wie zich op het recht op zelfdeterminatie mogen beroepen zijn ze wel allen van mening dat het gaat om een *a priori* recht, onafhankelijk van de context kunnen naties dan wel groepen een beroep op dit recht doen.

2.3 Remedial Right Only Theories

Het *a priori* recht dat de PRT auteurs allemaal erkennen, is precies wat RROT auteurs trachten te ontkrachten. Op het gebied van de RROT zijn met name Buchanan en Brilmayer invloedrijk en hun theorieën zullen dan ook uitvoerig behandeld worden. De RROT zijn vooral een reactie op de PRT en worden dan ook het best begrepen in die context. De kerngedachte is dat het onbeperkte recht op afscheiding zeer onwenselijke situaties oplevert en dat het in strijd is met het morele recht op territoriale integriteit van staten. Afscheiding zou alleen moeten worden toegestaan op het moment dat staten de rechten van minderheden schenden en deze fysiek geweld aandoen (Buchanan 1997, 35). Hierbij wordt het recht op zelfdeterminatie gelijk geschakeld aan het recht op revolutie zoals omschreven door John Locke. Het recht op revolutie bestaat op het moment dat een bevolking geschonden wordt in haar fundamentele rechten, op dat moment mag zij de regering omverwerpen. Buchanan stelt het recht op secessie gelijk aan dit recht op revolutie, een groepering mag zich alleen afscheiden op het moment dat haar fundamentele rechten geschonden worden (1997, 35). Als additionele voorwaarde moet de nieuwe staat ervoor zorgen dat deze die fundamentele rechten beter waarborgt dan de oorspronkelijke staat; de bevolking moet wel beter af zijn. Ook moet er rekening gehouden worden met de oorspronkelijke staat (Buchanan 1997, 37).

Het recht van een staat op territoriale integriteit speelt een belangrijke rol binnen de theorie van Buchanan. Territoriale integriteit is zo belangrijk omdat het veiligheid garandeert. De mogelijkheid om de orde en vrede van een staat te bewaren hangt af van haar jurisdictie. Jurisdictie hangt weer samen met het territorium dat een staat bezit. Dit komt volgens Buchanan door de eenvoudige reden dat mensen en de hulpbronnen die zij gebruiken, fysieke ruimte innemen (Buchanan 1997, 47). Om deze effectief te kunnen voorzien van rechtvaardigheid en veiligheid, wat de hoofdtaken zijn van de staat, moet het territorium

duidelijk afgebakend zijn en stabiel. Het is dus van belang dat mensen gebonden zijn aan deze territoria, zodat hun rechten gewaarborgd zijn en zij duidelijk weten waar ze aan toe zijn (Buchanan 1997, 47). Het recht op territoriale integriteit vervalt alleen wanneer een staat niet legitiem is. Dit is volgens Buchanan het geval wanneer de staat een significant deel van de eigen bevolking in gevaar brengt met vervolgingen of racistisch beleid voert waarbij een deel van de bevolking fundamentele economische en politieke rechten ontzegd wordt (Buchanan 1997, 50).

Het territoriale aspect van de RROT komt nog veel sterker terug in het werk van Brilmayer. Die stelt dat alle conflicten betreffende het recht op zelfdeterminatie in essentie territoriale conflicten zijn (Brilmayer 1991, 178). Het verschil is heel helder terug te vinden als er gekeken wordt naar de kwestie van vluchtelingen. Het verschil tussen hen en separatisten toont volgens Brilmayer het territoriale aspect van secessie. Waar etniciteit en nationaliteit eigenschappen zijn waar mensen mee geboren worden, is verblijfplaats een keuze. Als iemand niet in zijn of haar staat wil leven, staat het hem of haar vrij om te vertrekken. Separatisten hebben echter een additionele claim, namelijk dat hun verblijfplaats aan hen toebehoort en niet aan de staat waar die tot dan toe toebehoort. Ze verlaten dus niet alleen de staat, ze nemen een deel van het territorium mee (Brilmayer 1991, 188). Groeperingen die zich willen afscheiden kunnen dan ook alleen in het gelijk worden gesteld als zij een valide claim hebben op het territorium dat ze willen meenemen. Zij dienen dan ook niet aan te tonen dat een staat onrechtmatig handelt richting hen, maar dat de claim van die staat op 'hun' territorium onrechtmatig is (Brilmayer 1991, 187-189).

Het aantonen van een niet legitieme claim op territorium door een staat, gebeurt veelal op basis van twee historische argumenten, aldus Brilmayer. Een eerste reden kan zijn dat de staat het territorium onrechtmatig heeft veroverd in het verleden, bijvoorbeeld in het geval van de Baltische staten, die zowel door de nazi-Duitsland als de Sovjet-Unie veroverd zijn geweest. In een dergelijk geval is de claim op zelfdeterminatie gerechtvaardigd. Een tweede geschiedkundig argument is op basis van onjuist handelen door een derde partij. Hierbij moet vooral gedacht worden aan kolonisators die ten onrechte gebieden hebben samengevoegd tot één staat, zoals het geval was met Bangladesh dat tot het moment van afscheiding toebehoorde aan Pakistan (Brilmayer 1991, 187-189).

Ondanks het feit dat Brilmayer veel sterker de nadruk legt op territorium dan Buchanan, valt haar theorie wel onder de RROT. Beide theorieën stellen namelijk dat het recht op zelfdeterminatie contextafhankelijk is en dat er geen *a priori* recht is op afscheiding. Slecht als aan voorwaarden (het hebben van een legitieme territoriale claim of slachtoffer zijn

binnen de oorspronkelijke staat) is voldaan, kan een bevolkingsgroep zich beroepen op het recht op zelfdeterminatie.

3. Analyse

3.1 Debat

Als er gekeken wordt naar de discussie die gaande is tussen de PRT en de RROT auteurs dan kan er worden geconcludeerd dat die discussie is gericht op een aantal strijdpunten: de legitimiteit van de staat, de band tussen staat en territorium, het realiteitsgehalte en de consequenties van beide theorieën.

Om met het eerste te beginnen, het legitimeren van de staat blijkt een moeilijke taak te zijn. De PRT auteurs neigen sterk naar *consent* theorieën om de staat te rechtvaardigen. Gevolg daarvan is dat staten in dit soort theorieën zeer instabiel worden, of in ieder geval zo worden beschouwd, omdat *consent* geen stevig fundament blijkt te zijn om een staat op te bouwen. *Consent* kan in de PRT gemakkelijk worden ingetrokken waarmee de legitimering van de staat komt te vervallen. Een dergelijke interpretatie van *consent* leidt op den duur wel tot een wereld gekenmerkt door legitieme staten, immers het afscheidingsproces zal doorgaan totdat iedereen kan instemmen met de staat waarin hij leeft. Maar de genoemde prijs is dat staten erg instabiel worden. Het is precies deze instabiliteit die de RROT auteurs vrezen. Het probleem in deze is dat de RROT auteurs geen uitgebreide legitimering voor de staat lijken te bieden en enkel verwijzen naar het belang van stabiele staten. De legitimering van de staat lijkt dus voort te komen uit het doel dat de staat dient, namelijk het bieden van rechtvaardigheid en veiligheid. Hiermee lijkt het belang van een sterke stabiele staat voor te gaan op het belang van inwoners. Diens vrijheid van associatie wordt ingeperkt om veiligheid te creëren. Het lijkt mij dat in deze discussie een tussenweg moet worden gevonden. Veiligheid en stabiliteit zijn beide waardevolle goederen, maar ik sluit mij bij de PRT aan dat deze niet de individuele vrijheid mogen inperken. Het zou vermoedelijk ook een stabielere en veiligere samenleving zijn wanneer de overheid kan bepalen waar haar onderdanen wonen, werken en reizen, maar dit wordt door de meesten, met reden, ook als onwenselijk beschouwd. De vraag is of er een tussenweg kan worden gevonden waarbij de veiligheid en stabiliteit die staten bieden, kan worden gecombineerd met een keuzevrijheid voor individuen.

Een tweede discussiepunt is de band tussen staat en territorium. Hier ligt een van de hoofdpunten van de kritiek van PRT auteurs op de RROT. Het is volgens hen onduidelijk waar de legitieme claim van staten op hun territorium op gebaseerd is. Het bestaan van een staat rust op haar burgers. Zonder burgers zou de staat niet bestaan, het is immers een

organisatie gedreven door de mensen die als onderdaan kunnen worden beschouwd. De claim van een staat op een territorium kan alleen bestaan als de staat zelf bestaat en het bestaan van de staat rust op de *consent* van de burgers. *Consent* gaat dus vooraf aan territoriale integriteit, en dus kan de laatste nooit de eerste belemmeren (Wellman 1995, 153). De staat heeft haar territorium ook niet als eigendom, zij bestuurt het alleen. Als de staat geen eigenaar is van de grond die zij bestuurt, hoe kan deze dan wel die grond als de hare beschouwen? (Philpott 1995, 370). Ook de claim van Brilmayer dat alle secessieconflicten gebaseerd zijn op de wil om territorium mee te nemen is onjuist. Het conflict draait niet om het besturen van land, het gaat om het besturen van het eigen lot. Separatisten willen in eerste aanleg hun eigen volk besturen, niet hun eigen land (Philpott 1995, 376). De RROT bieden weinig aanknopingspunten voor een verweer tegen deze kritiek. Het argument dat een staat historisch gezien aanspraak kan maken op territorium is een zwakke; omdat iets altijd zo is geweest is geen garantie voor rechtvaardigheid. Daarbij is het de vraag hoe ver je moet teruggaan in geschiedenis, kunnen de Grieken of Italianen op basis van de Romeinse en Griekse rijken nog een groot deel van Europa en Azië claimen? Het probleem is dat de PRT ook niet voorzien in een steekhoudende argumentatie waarom een staat een bepaald territorium kan claimen. Het feit dat een staat legitiem kan zijn door middel van *consent* betekent niet automatisch dat de staat dan ook een legitieme claim heeft op haar territorium. Immers welk territorium behoort tot welke legitieme staat?

Derde punt van discussie is of beide geopperde theorieën wel kunnen worden toegepast in de realiteit. Buchanan betoogt dat de PRT auteurs geen oog hebben voor dit punt. Allereerst stellen ze het afscheidingsprincipe te rooskleurig voor; in de praktijk gaat dit vaak gepaard met geweld en vernietiging van hulpbronnen. Ook stelt Buchanan dat de PRT auteurs vergeten dat afscheidingen van minderheden altijd leiden tot de creatie van nieuwe minderheden in de nieuwe staat, en dat ze geen acht slaan op het lot van de sympathisanten van de separatisten die achterblijven in de oorspronkelijke staat. Deze oorspronkelijke staat vaak geen gunstig lot te wachten (Buchanan 1997, 44-45). Ook houden de PRT auteurs geen rekening met het feit dat de actoren die de internationale normen kunnen veranderen staten zijn en dat die er niet bij gebaat zijn om hun eigen positie te verzwakken door secessie op grote schaal toe te staan. Daarbij zijn de voorstellen van PRT auteurs niet in lijn met de bestaande internationale normen. Zo is er een tendens waarbij het recht op territoriale integriteit van staten niet meer als absoluut wordt gezien, maar afhankelijk van de legitimiteit van de staat. De RROT bouwen hier op voort, terwijl de PRT auteurs juist deze hele norm omver werpen door te stellen dat er ook van een legitieme staat kan worden afgescheiden

(Buchanan 1997, 45-47). Buchanan raakt hier een gevoelige snaar, want de PRT lijken inderdaad erg utopisch ingesteld. De vraag of dit uitmaakt is nauw verweven met de vraag wat het doel is van het debat. Zijn we op zoek naar een theorie die het meest rechtvaardig is, of moet er ook rekening gehouden worden met de uitvoerbaarheid van de theorie? Bovendien lijkt het lastig vast te stellen wat wel en niet reëel is. Toch sluit ik mij aan bij Buchanan en lijkt het mij verstandig om een theorie te ontwikkelen die in ieder geval niet volledig los staat van de politieke werkelijkheid.

Het laatste punt is verweven met het debat over realiteitszin, namelijk de mogelijke consequenties van beide theorieën. Zo beweert Buchanan dat de PRT een slechte uitwerking op de democratie zullen hebben. Doordat minderheden de mogelijkheid krijgen om zich af te scheiden, kunnen zij dit recht inzetten als onderhandelingswapen. Door te dreigen uit de staat te stappen ontstaat er effectief een vetorecht voor minderheden. Daar komt bij dat de staat in zijn bestaansrecht een stuk onzekerder wordt, waardoor het minder aantrekkelijk is voor burgers om er in te investeren en te participeren in het democratisch proces. Waarom zou iemand zich inzetten voor een staat als deze elk moment uiteen kan vallen? (Buchanan 1997, 48-49). Dit beeld klopt volgens de PRT auteurs niet. De verruiming van het recht op zelfdeterminatie zal juist positieve invloed hebben op democratie. Want de participatie van een bevolking in een democratie zal sterk stijgen als zij zich meer verbonden voelen met de staat waarin zij leven. Omdat een staat waarvoor men zelf heeft gekozen een sterkere band tussen burger en staat oplevert, gaan meer mensen participeren. Het electoraat, dat zich in de oorspronkelijke staat afzijdig houdt, zal gemotiveerd zijn om nu wel mee te doen aan het democratisch proces en zo te beslissen over het eigen lot (Philpott 1995, 360). De PRT auteurs verwijten op hun beurt de RROT dat die leiden tot het verwerpen van het recht op zelfdeterminatie. Zo beargumenteert Wellman dat de RROT in feit het recht op zelfdeterminatie niet erkennen. Zij erkennen in plaats daarvan een primair recht om niet onterecht behandeld te worden als minderheid, een secundair recht om gecompenseerd te worden voor een eventuele onterechte behandeling en pas een tertiair recht om politiek gezien te reorganiseren in het geval dat de eerste twee rechten structureel geschonden worden. Omdat de mogelijkheid om zich af te scheiden als groep voortkomt uit onrecht, is dit geen recht op zelfdeterminatie, maar slechts een recht om niet onrechtvaardig behandeld te worden (Wellman 1995, 148-149). Het lijkt er inderdaad op dat de RROT uit angst voor mogelijke consequenties besluiten om het recht op zelfdeterminatie zo te beperken dat het amper meer een recht op zelfdeterminatie genoemd kan worden.

Dit brengt ons op de essentie van de discussie. Grofweg lijkt de keuze te gaan tussen een wereld die liberaal maar instabiel is of een wereld die stabiel maar onliberaal is. Als Afrika als voorbeeld genomen wordt, waar is dit continent dan meer bij gebaat? Een grote verscheidenheid van staten waarbij elke stam zijn eigen staat heeft, die door de beperkte grootte vermoedelijk weinig levensvatbaar is? Of juist voor stabielere grote staten die meer kans op economische vooruitgang bieden, maar waarbij veel bevolkingsgroepen zich gedwongen voelen te leven in een staat waarin zij zich niet thuis voelen? De vraag is of hier niet een tussenweg in te vinden is, die een redelijk vrije en redelijk stabiele situatie oplevert? Door een theorie op te bouwen rondom de theorie van Locke, zal ik proberen deze vraag bevestigend te beantwoorden. Het is duidelijk dat deze theorie zal moeten proberen om een link te leggen tussen de legitimiteit van de staat en de relatie tussen staat en territorium. Daarbij moet rekeningen gehouden worden met de mogelijke gevolgen en moet de theorie bij voorkeur ook nog realistisch uitvoerbaar zijn.

3.2 Locke 2.0

De relatie tussen staat en territorium kan worden gelegitimeerd door een uitbreiding van Lockes theorie over eigendom. Locke beargumenteert dat individueel eigendom voortkomt uit arbeid. Zijn argumentatie is dat omdat de hele wereld algemeen eigendom is van de gehele mensheid, er een rechtvaardiging moet worden gevonden voor het hebben van eigendom. Die rechtvaardiging vindt men terug in arbeid. De mens is de eigenaar van zijn eigen lichaam en daarmee ook van de arbeid die zijn lichaam produceert. Op het moment dat een mens zijn arbeid vermengt met een natuurlijke hulpbron (die daarvoor tot het collectief behoorde) wordt het eindproduct zijn eigendom omdat zijn arbeid er in verwerkt is. Dit gaat zowel op voor natuurlijke producten die het individu verwerft (het jagen op dieren, plukken van appels e.d.) als het land dat het individu bewerkt (Locke 1988, 287-291). Vooral het laatste is interessant voor de kwestie van staat en territorium. Immers als arbeid de rechtmatige manier is om land te verwerven, hoe kan de staat dan dit land claimen? Zoals Philpott terecht opmerkte, hoe kan een staat territorium claimen waarvan zij geen eigenaar is (Philpott 1995, 370)?

Het antwoord hierop wordt impliciet door Philpott zelf gegeven, wanneer hij stelt dat het recht op zelfdeterminatie niet om land gaat maar om de wil om te besturen (1995, 376). Er is een verschil tussen het eigendom van een land en het besturen van datzelfde stuk land. Een privépersoon kan economisch gezien eigenaar zijn van een stuk grond, maar bestuurlijk gezien kan alleen een staat eigenaar zijn. Dit zien we ook in de dagelijkse praktijk terug. Iemand kan een stuk grond in zijn bezit hebben, maar het valt wel onder de jurisdictie van een

staat. Als iemand een moord pleegt in zijn eigen achtertuin, betekent dat niet dat diegene onschendbaar is voor de rechtsprekende macht van het land waarin hij of zij woont. De vraag is dus: hoe is dit (in het vervolg door mij zo genoemde) bestuurlijk eigendom van territorium te verantwoorden?

Mijns inziens kan dit door de theorie van Locke ruimer te interpreteren. Een staat kan op eenzelfde wijze als een individu territorium verwerven, zij het alleen op bestuurlijk niveau en niet op privaat niveau. Waar de mens echter haar eigen arbeid gebruikt om iets tot eigendom te maken, is het de vraag wat het equivalent van arbeid voor de staat is? Mijn theorie is dat het idee van arbeid als middel om eigendom te verwerven, gebaseerd is op het idee van verbetering. Het recht op het eigendom komt voort uit het feit dat een product verbeterd wordt op het moment dat iemand er arbeid aan toevoegt. Op eenzelfde wijze probeert de staat haar territorium te ontwikkelen. Door recht te spreken, veiligheid te garanderen en te investeren in haar eigen territorium probeert ze vooruitgang te bewerkstelligen. Doordat de staat haar middelen (welke zij via haar burgers verkrijgt) gebruikt om haar eigen grondgebied te verbeteren, wordt zij de bestuurlijke eigenaar van dit stuk grond. De legitimiteit van de band tussen staat en territorium komt dus voort uit de mate waarin zij in staat is om dat territorium te ontwikkelen door de inzet van eigen middelen. Dit betekent dat de legitieme claim van een staat op een bepaald territorium te plaatsen is op een schaal van meer of minder legitiem en dat rivaliserende claims vergeleken kunnen worden op deze schaal. Hoe beter een staat of potentiële staat (een groep met de wil om zich af te scheiden) een territorium kan ontwikkelen, des te sterker is hun claim op dat grondgebied. De operationalisering van deze stelling komt verderop aan bod.

Het is van belang in het achterhoofd te houden dat privé eigendom in deze discussie een analogie is, die ik gebruik om de band tussen territorium en volk te herinterpreteren. Over daadwerkelijk eigendom wil ik de discussie niet voeren, het vinden van een ander economisch stelsel is niet het doel van mijn scriptie. Bestuurlijk eigendom verschilt van privé eigendom in die zin dat het niet gaat om daadwerkelijk bezit van grond, maar het recht om grond te besturen. Bezitten en besturen zijn twee verschillende handelingen als het op grond aankomt en moeten dan ook gescheiden worden opgevat. Bestuur is gericht op de personen die in het territorium leven, waar bezit over de fysieke grond zelf gaat. Laatstgenoemde kan ook door de staat gebeuren, maar dat is bezijden de discussie die ik voer in mijn scriptie.

Daarnaast kan er tegengeworpen worden dat deze manier van (bestuurlijk) eigendom verwerven teveel de bestaande staten in de hand zou werken, omdat deze al aan het investeren zijn in hun eigen territorium. Hierbij valt te denken aan een kritiek gelijk die van Cohen op

Nozick. (Cohen 1995). Nozick bouwt een vergelijkbare theorie op zoals die hier door mij gepropageerd wordt, waarbij eigendom verwerving ontstaat door de toevoeging van arbeid aan een voorwerp. Hierbij is die verwerving door een individu (A) legitiem zolang andere personen (B) niet slechter af zouden zijn, dan op het moment dat de eigendom verwerving door A niet plaats zou hebben gevonden of daarvoor gecompenseerd worden (Cohen 1995, 75-76). Wanneer Nozicks versie van eigendom verwerving zou worden toegepast in mijn theorie, zou de oorspronkelijke staat alleen hoeven aan te tonen dat het volk dat zich wil afscheiden beter af is, dan dat zij zou zijn in de situatie dat geen van beiden de grond zou beheeren. Maar ik sluit mij aan bij Cohen dat ook alternatieve situaties moeten worden meegenomen, waaronder diegene dat afscheidende beweging het territorium beheert (Cohen 1995, 77-88). Op deze manier wordt het bestuurlijk eigendom opengebrouwen voor volkeren die in eerste instantie geen territorium hebben verworven. Waar Nozick het recht op eigendom onvervreemdbaar maakt, doe ik juist het tegenovergestelde. Het recht op eigendom komt voort uit het vermogen om te ontwikkelen en niet de ontwikkeling zelf. Als iemand (A) een stuk territorium beter kan ontwikkelen dan de oorspronkelijke partij (B), dan vervalt het eigendomsrecht van B op het territorium.

Critici zullen opmerken dat eerder gesteld werd dat de staat, door het gebruiken van eigen middelen om te investeren, een bepaald grondgebied kan claimen. Hierop zou gezegd kunnen worden dat de staat geen eigen middelen heeft. Dit is echter onjuist vanuit mijn optiek, er kan wel degelijk gesproken worden over de middelen van de staat. Dat deze verworven worden door middel van belasting op de eigen bevolking doet er niet toe, zolang het proces van belasting verwerven legitiem is. Als de staat haar middelen op een legitieme wijze verkrijgt, kan gesproken worden van staats-eigendom. Dat het heffen van belasting legitiem is, hangt weer af van de legitimiteit van de staat *an sich*, het tweede probleempunt.

Ook op dit punt vormen de ideeën van Locke de basis van de oplossing, echter wel in ruimere zin. Locke baseert de legitimiteit van de staat op *consent*, zoals reeds is uitgelegd. Maar het begrip van *consent* zorgt *in extremis* voor een zeer onstabiele situatie omdat iedereen zomaar zijn instemming met de staat kan intrekken en besluiten een eigen staat op te richten. Sommige auteurs, waaronder Locke zelf, hebben daarom de *consent* afgezwakt door *tacit consent* te introduceren, waarbij de mens stilzwijgend instemt met de staat, door middel van haar handelen (Locke 1988, 347). Dit neemt echter niet weg dat het probleem daarmee niet opgelost is, het lijkt mij dat *tacit consent* net zo goed ingetrokken kan worden.

De oplossing moet volgens mij dan ook in een andere hoek gezocht worden. Een basisassumptie van Locke (en van veel andere *consent* auteurs) is dat de mens een rationeel

wezen is (1988, 307-309). Op het moment dat deze assumptie ontkend wordt, valt de hele theorie uit elkaar. Het idee is dan ook dat de mens op rationele basis kiest voor het oprichten van een staat, om zo aan de kwalen van de natuurstaat te ontkomen. Dit impliceert dat het irrationeel is om terug te verlangen naar die natuurstaat. Waarom zou je terug willen naar een natuurlijke staat waarin je leven niet zeker is en eigendom zonder reden van je kan worden afgenomen? De vraag is of irrationeel gedrag moet worden toegestaan. Op basaal niveau staat het iemand vrij om irrationeel te handelen. Als iemand besluit om van zijn eigen tuin een puinhoop te maken en daardoor in een bende leeft, is dat zijn eigen keus. Echter als diezelfde persoon besluit om zijn tuin in brand te steken, waarmee het huis van de burens in gevaar komt, dan is dat moreel wel verwerpelijk. Laatstgenoemde is ook het geval als het gaat om het recht om *consent* voor staten in zijn algemeenheid in te trekken. Op het moment dat iemand besluit te kiezen voor stateloosheid en zichzelf daarmee in de natuurstaat plaatst, brengt diegene zijn omgeving in een gevaarlijke situatie. Immers omdat hij of zij nu niet meer aan wetten gebonden is staat het hem of haar vrij om een ander leed aan te doen. Het feit dat iemand niet meer gebonden is aan enige vorm van rechtspraak of handhaving heeft niet alleen effect op de persoon zelf, maar ook op de directe omgeving. Dit is een onwenselijke situatie en een reden waarom de irrationele handeling van het intrekken van *consent* voor het leven in een statelijke situatie moreel gezien niet te verdedigen valt. De mens kan dus gedwongen zijn op basis van ratio om in een statelijke wereld te leven. Echter in welke staat, daar zegt deze theorie niets over.

3.3 Implicaties

Wat heeft bovenstaande theorie voor implicaties voor het recht op zelfdeterminatie? Allereerst is gebleken dat een staat een burger niet kan dwingen om in de eigen staat te blijven. De legitimering van de staat komt voort uit rationele *consent* en houdt in dat het individu zelf kiest in welke staat hij of zij wil leven. Als een burger niet kan instemmen met het leven in een bepaalde staat, dan staat het hem of haar vrij om te migreren naar een andere staat. Het is echter geen optie om te kiezen voor stateloosheid. Daarnaast kan een persoon er voor kiezen om zich met een groep af te scheiden en te kiezen voor een nieuwe staat. Echter hierbij moet er wel een legitieme claim worden gedaan op het territorium dat de afscheidende groep wil meenemen. De legitimiteit van territorium ten aanzien van de staat komt voort uit de mate waarin een staat kan investeren in dat territorium. Het recht op afscheiding, waar territorium mee gemoeid is, wordt dus beperkt door het investeringsprincipe. Als een groep zich wil

afschieden en daarbij een territorium wil claimen moet die groep aantonen dat zij beter in staat zal zijn om het territorium te ontwikkelen dan de oorspronkelijke staat.

Hoe dit in praktijk geoperationaliseerd moet worden is niet eenvoudig. Om een aantal suggesties te doen zijn er verschillende indicatoren die gebruikt zouden kunnen worden zoals bijvoorbeeld BNP per hoofd van de bevolking. Maar ook werkloosheidscijfers, bruto nationaal geluk of de Lorenzcurve zouden genoemd kunnen worden. Idealiter is het waarschijnlijk een combinatie van bovengenoemde dingen, men kan bijvoorbeeld denken aan de Human Development Index. Om in praktijk te kunnen zien of een separatistische beweging in staat is om het territorium beter te ontwikkelen dan de oorspronkelijke staat, zal zij de kans moeten krijgen om daadwerkelijk een poging te doen. Je zou bijvoorbeeld kunnen werken met een proefperiode van 5 of 10 jaar (al dan niet in een federale constructie). Dit betekent dat een land na 5 of 10 jaar afscheiding wordt beoordeeld op haar prestaties. Is de belofte van verbetering ingelost? Zo ja, dan verwerft het land definitief de onafhankelijkheidsstatus, zo niet dan wordt het land weer terug gevoegd bij de oorspronkelijke staat.

Maar zelfs met de voorgestelde maatstaven en proefperiodes is het nog de vraag wie dan uiteindelijk bepaalt of er vooruitgang heeft plaatsgevonden. Beide strijdende partijen zullen immers proberen om de cijfers in hun voordeel te verdraaien. Er lijkt dus een scheidsrechter nodig. Deze rol zal in de handen komen te liggen van de internationale gemeenschap. Zij zijn in de praktijk nu degenen die bepalen of een land als onafhankelijk wordt erkend of niet en dit zal om praktische redenen wel zo blijven. Echter met de hier ontwikkelde theorie is er een duidelijker handvat en een betere methode om te bepalen of het proces van deze erkenning rechtvaardig verloopt of niet. Je kunt je voorstellen dat de VN een rol krijgt in deze, waarbij zij de vooruitgang dan wel achteruitgang van de nieuwe staat monitort en daarover verslag uitbrengt aan haar leden.

Daarnaast zou men kunnen inbrengen dat er rekening moet worden gehouden met het vermogen van de oorspronkelijke staat om haar resterende territorium verder te ontwikkelen en dat uiteindelijk de splitsing een netto verbetering met zich mee brengt voor het gebied als geheel. Dit is echter niet het geval, omdat het gaat om de legitieme claim op een specifiek territorium en niet het territorium als geheel. De separatisten hoeven alleen aan te tonen dat zij beter zouden kunnen investeren in het gewilde gebied dan in de oorspronkelijke situatie. Daarmee is hun claim op het territorium meer legitiem dan die van de oude staat. Dat de oude staat daar onder te lijden heeft en haar legitimiteit over het eigen territorium daarmee afzwakt, is geen overweging voor de separatisten. Het gaat hier immers om een theorie over afscheiding. Ik sluit me hierin aan bij Philpott dat de wil om een minderheid te kunnen

domineren binnen een staat nooit een argument mag zijn om die minderheid daadwerkelijk in de staat gedwongen te houden (Philpott 1995, 363). Uiteindelijk is het in het belang van de bevolking van een bepaald territorium dat zijn of haar territorium zo goed mogelijk ontwikkeld wordt en tot bloei komt.

Er kleeft echter ook een groot risico aan deze interpretatie, namelijk dat middels dezelfde theorie annexatie van gebieden kan worden gelegitimeerd. Immers als China zou kunnen aantonen dat zij delen van Afrika beter kan ontwikkelen dan de Afrikanen zelf, zouden zij gelegitimeerd zijn om delen van Afrika te annexeren. Toch is dit niet het geval. Startpunt van mijn theorie is dat een bevolking niet gedwongen kan worden om in een staat te blijven. Annexatie heeft juist te maken met het dwingen van een bevolking in een reeds bestaande staat en past om die reden niet in mijn theorie. Als een bevolking zich daarentegen vrijwillig bij een andere staat wil voegen, dan is dat een optie. De bevolking zou zich dan eerst moeten afscheiden van de oorspronkelijke staat, de proefperiode doorstaan en zich vervolgens aansluiten bij een ander land. Irredentisme wordt dan ook niet uitgesloten in mijn theorie. Je kan je hierbij voorstellen dat staten zullen ‘vals spelen’ door de afgescheiden staat flink te ondersteunen met het oog op het succesvol doorstaan van de proefperiode, maar dat doet er niet toe. Immers als die afgescheiden staat kan rekenen op de steun van een derde partij, dan betekent dat het gebied alsnog beter af is, het criterium waarop de legitimiteit van zelfdeterminatie was gebaseerd.

Een bijkomstig voordeel van mijn theorie is dat het geen negatief gedrag in de hand werkt zoals de RROT auteurs stellen over de PRT. Zo kan de democratie niet gegijzeld worden door een groep die dreigt met afscheiding, omdat hun recht op zelfdeterminatie niet langer gebaseerd is op *consent* alleen en daarmee minder absoluut is geworden. Staten hoeven niet meer bang zijn om te decentraliseren, juist omdat dit kan leiden tot een betere ontwikkeling van het gebied in kwestie wat hun legitieme claim alleen maar sterker maakt. Ook blijft dezelfde stimulans die de RROT claimen aanwezig, namelijk dat staten zich beter zullen inzetten voor het investeren in bepaalde regio's dan wel minderheden om geen afscheidingsprecedent te scheppen.

3.4 Theorie in de praktijk

Levert de voorgestelde theorie ook andere resultaten op in concrete cases? Doordat de theorie elementen van PRT & RROT combineert is dit inderdaad het geval. Stel dat de bevolking van Limburg zich zou willen afscheiden van Nederland. Dit is volgens de RROT niet gerechtvaardigd omdat Limburg geen leed wordt aangedaan en er ook geen historische

claim op het gebied valt te leggen. Limburg is immers nog nooit een zelfstandige staat geweest in het verleden en er kan ook niet gesteld worden dat ze in het verleden hevig onderdrukt zijn. Echter de wil van Limburg om zich af te scheiden is niet voldoende in tegenstelling tot bij de PRT. Er zal door de separatistische Limburgers moeten worden aangetoond dat hun provincie beter in staat zal zijn om in zichzelf te investeren dan nu door Nederland wordt gedaan. In praktijk zal dit waarschijnlijk niet zo zijn, Limburg is economisch sterk afhankelijk van Nederland en is mijns inziens niet in staat om zelfstandig meer welvaart te genereren. In dit geval zal de uitkomst waarschijnlijk dus dezelfde als die van de RROT zijn.

Maar dit is niet altijd het geval. Men kan zich de casus voorstellen waarbij Dubai zich zou willen afscheiden van de Verenigde Arabische Emiraten (VAE). De RROT zouden deze afscheiding waarschijnlijk afkeuren omdat er geen sprake is van direct of historisch leed. Dubai heeft geen achtergestelde positie binnen de VAE en heeft historisch gezien nauwe banden met de overige Emiraten. De voorgestelde theorie zou echter een afscheiding wel toestaan, op basis van het feit dat economisch gezien waarschijnlijk is dat Dubai er op vooruit zal gaan als zij los komt te staan van de overige emiraten. De PRT zouden tot eenzelfde conclusie komen maar op een andere basis, namelijk de wil van Dubai om zich af te scheiden.

Het lijkt er dan ook op dat mijn theorie het midden houdt tussen de PRT en de RROT. Vanuit de PRT wordt meegenomen dat de basis voor een legitieme staat *consent* is en dat daarmee het individu vrij is om deze in te trekken. Vanuit de RROT wordt de stelling overgenomen dat een individu niet zomaar willekeurig een stuk grond mee kan nemen, op het moment dat hij zijn *consent* in trekt. De theorie verschilt echter van de RROT doordat er geen aantoonbaar leed hoeft te zijn geleden door de afscheidende partij, afscheiding is niet langer een remedie maar een recht. Maar mijn theorie valt ook niet als PRT te kwalificeren omdat afscheiding geen primair recht maar is, maar aan voorwaarden gebonden. Je zou dus kunnen spreken van een *Constrained Right Theory* (CRT).

4. Conclusie

4.1 Conclusie

In deze scriptie is ingegaan op de vraag of volkeren recht hebben op zelfdeterminatie. Door uitvoerig de huidige opinies over dit onderwerp uiteen te zetten, is duidelijk geworden dat de knelpunten in deze discussie liggen op het terrein van legitimiteit van de staat *an sich* en de problematische relatie tussen staat en territorium. Door terug te grijpen naar het klassieke werk van John Locke is door mij een nieuwe theorie voorgesteld, die beide punten in een

coherente visie weet te verwerken. Het recht van een staat op territorium vloeit nu op een logische wijze voort uit haar handelen en het bestaansrecht van een staat is gekoppeld aan *consent* op basis van de rede. Door deze probleempunten aan te pakken is er ruimte ontstaan om een bevredigend antwoord te vinden op de hoofdvraag. Het is nu duidelijk dat er een moreel verdedigbaar recht op zelfdeterminatie voor volkeren bestaat, zolang deze in staat zullen zijn om het territorium beter te ontwikkelen dan in de oorspronkelijke situatie. Hierbij is van belang dat de claim van staten op territorium voortkomt uit het vermogen om dit territorium te ontwikkelen. Als een potentiële staat territorium beter kan ontwikkelen dan de oorspronkelijke staat dan is de claim van een volk gerechtvaardigd. Het zijn van een volk is niet langer omstreden, omdat het eigen beeld daarvoor doorslaggevend is. Zolang een groep die wil afscheiden zichzelf als volk beschouwt, is dat voldoende om als zodanig erkend te worden. Het recht op zelfdeterminatie is hiermee toegankelijker geworden, maar leidt niet tot een instabiele wereld met veel niet levensvatbare staten.

4.2 Discussie

Het is duidelijk dat de in deze scriptie voorgestelde theorie nog een veel ruimere uitwerking behoeft. Veel kritiekpunten zijn slechts kort aan bod gekomen. Hoe de theorie in praktijk moet gaan werken zal veel gedetailleerder beschreven moeten worden en ook de verhouding tussen de door mij gepropageerde theorie en de al bestaande theorieën kan nog beter uitgewerkt worden. Daarnaast kan het werk van Locke veel verder uitgediept worden, omdat zijn werk zeker niet onomstreden is en er veel verschillende interpretaties mogelijk zijn. Maar dit lag dan ook buiten het doel van deze scriptie, namelijk om de discussie helder te krijgen en te komen met een alternatief.

5. Literatuurlijst

- Beran, H. 1987. *The Consent Theory of Political Obligation*. London: Croom Helm.
- Brilmayer, L. 1991. Secession and Self-determination: A Territorial Interpretation. *The Yale Journal of International Law* 16 (1): 177-202.
- Buchanan, A. 1997. Theories of Secession. *Philosophy & Public Affairs* 26 (1): 31-61.
- Canivez, P. 2004. Jean-Jacques Rousseau's Concept of the People. *Philosophy & Social Criticism* 30 (4): 393-412.
- Cohen, G.A. 1995. "3. Self-Ownership, world-ownership and equality." In *Self-Ownership, World-ownership and Equality*. Cambridge: Cambridge University Press. 57-91.
- Copp, D. 1979. "Do Nations Have The Right of Self-Determination?" In *Confederation: Philosophers look at Canadian Confederation / La confédération canadienne: qu'en pensent les philosophes?*, ed. S.G. French. Montreal: Concordia University. 71-95.
- Gauthier, D. 1994. Breaking Up: An Essay on Secession. *Canadian Journal of Philosophy* 24 (3): 357-371.
- Glazer, D.J. 2003. The Right to Secession: An Antisecessionist Defence. *Political Studies* 51 (2): 369-386.
- Hannum, H. 1996. *Autonomy, Sovereignty, and Self-Determination: The Accommodation of Conflicting Rights*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Lansing, R. 1921. *The Peace Negotiations: A Personal Narrative*. London: Constable.
- Locke, J. 1988. *Two Treatises of Government*. Student Edition ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Margalit, A., and J. Raz. 1990. National Self-Determination. *Journal of Philosophy* 87 (9): 439-461.
- Miller, D. 1995. *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press.
- Moore, M. 1997. On National Self-determination. *Political Studies* 45 (5): 900-913.
- Morris, C. W. 1998. *An Essay on the Modern State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Nielsen, K. 1993. Secession: The Case of Quebec. *Journal of Applied Philosophy* 10 (1): 29-43.
- Philpott, D. 1995. In Defense of Self-Determination. *Ethics* 105 (2): 352-385.
- Rousseau, J.J. 2003. *On The Social Contract*. New York: Dover Publications.
- Verenigde Naties. 1960. "Resolutie 1514 (XV) Declaration on the granting of independence to colonial countries and peoples." <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/r15.htm> (27-03-2012).
- Walzer, M. 1992. The New Tribalism: Notes on a Difficult Problem. *Dissent* 39 (2): 205-217.
- Wellman, C.H. 1995. A Defense of Secession and Political Self-Determination. *Philosophy & Public Affairs* 24 (2): 142-171.